

**ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МОРАЛЬНОГО ТА ТРУДОВОГО ВИХОВАННЯ
УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ (ДОСВІД 50–80-х рр. ХХ ст.)**

У статті шляхом вивчення матеріалів респондентів, вміщених на сторінках вітчизняного періодичного педагогічного журналу “Радянська школа”, розкрито досвід впливу трудового виховання на моральне виховання учнівської молоді у радянській школі 50–80-х рр. ХХ ст. Проаналізовано засоби праці, що набули вагомого значення у формуванні моральних якостей учнівської молоді.

Ключові слова: моральне виховання, учнівська молодь, засоби праці, суспільно-корисна праця, періодика, моральні якості.

Виходячи з реалій сьогодення, коли у розвинутих країнах світу (зокрема, у країнах Європи, США та інших) дитяча праця набуває все більшого поширення та має певну законодавчу регламентацію. Аналізуючи матеріали періодики, вважаємо досить актуальним для сучасної школи України досвід шкільництва 50–80-х рр. ХХ ст. стосовно використання дитячої праці, що сприймалася як значущий чинник морального виховання учнів. Також вважаємо значущим творче використання досвіду школи другої половини ХХ ст. з питань організації дитячої праці в позаурочній діяльності школярів з урахуванням особливостей сучасного життя та можливостей докладання дитячих сил.

Мета статті – розкрити взаємозв'язок морального та трудового виховання учнівської молоді у радянській школі.

Як показав аналіз матеріалів, надрукованих у журналі “Радянська школа”, за 50–80-ті рр. ХХ ст. постійно порушувались питання трудового виховання у площині його ролі як чинника морального виховання. Респондентами наголошувалось, що трудове і моральне виховання виступали в єдності, формуючи комуністичне ставлення до праці, яке було не тільки основою соціального життя і духовного розвитку соціалістичного суспільства з перших днів його існування, а й джерелом фізичного й морального вдосконалення індивіда. Праця розглядалася не лише як життєва необхідність, але й як засіб розвитку здібностей, а суспільне значення праці для особистості набувало вирішального значення. Виховання працелюбства, шанобливого ставлення до розумової та фізичної праці характеризувалось у журналі як одна з найважливіших проблем радянської педагогіки. Наголошувалось на необхідності активного залучення школярів до трудової діяльності. Акцентувалось, що на моральне виховання особистості великий вплив мало трудове виховання, оскільки серед високих людських потреб найбільш значущою вважалась потреба трудитися, де в процесі колективної суспільно-корисної праці розвиваються такі необхідні якості особистості, як самостійність, дисциплінованість, діловитість, відповідальність та інші.

Аналізуючи статті щодо висвітлення педагогічного досвіду виховання учнівської молоді засобами праці, зауважуємо, що на думку педагогів (М. Благінін, Я. Клименко, В. Салієнко), суспільно корисна праця у руках умілих педагогів стає важливим засобом виховання, зокрема, формування та розвитку в підлітків таких моральних якостей, як комуністичне ставлення до праці і суспільної влас-

ності, почуття обов'язку, дисциплінованість, організованість, колективізм, взаємодопомога тощо [1; 2; 4]. За словами Н. Рєпи та Л. Чекараміт, добре організована суспільно корисна праця учня є важливим засобом розвитку його особистості, волевих, інтелектуальних і моральних якостей [3; 5]. Респонденти наголошували, що одночасно навчальна і суспільно корисна діяльність школярів є тією сферою соціальної практики, у якій виробляються і виявляються моральні знання.

Так, наприклад, В. Салієнко, вчитель сільської Богодарівської 8-річної школи Полтавської області, на сторінках журналу "Радянська школа" ділився досвідом роботи на уроках сільськогосподарської праці, що проводилась на навчально-дослідних ділянках, у полі чи саду, на шкільній кролефермі чи на колгоспній тваринницькій фермі протягом усього весняно-літньо-осіннього періоду. За його висновком, цей період мав бути використаний якнайефективніше для зміцнення фізичних і моральних сил, для збагачення духовного світу школярів. Учні, як правило, працювали у ланках, де клас ніби являв собою виробничий колектив, а ланка – його підрозділи. Організуючи змагання між ними, учні вчилися будувати взаємовідносини за принципом колективізму. У процесі таких взаємовідносин вони засвоювали морально-правові норми поведінки, форми спілкування в колективі, підпорядковуючи йому свої інтереси; у підлітків розвивалося почуття обов'язку та відповідальності за виконану роботу перед товаришами, класом, школою, суспільством.

Досвід учителя свідчить: якщо взаємини між школярами не підпорядковані одній меті, спрямованій на одержання під час виконання трудових завдань кінцевого результату, інтерес до праці падає; уміло організована робота учнів, взаємна вимогливість під час виконання трудових завдань сприяють вихованню дисциплінованості підлітків у праці, де стало правилом: погано виконав завдання – перероби; не закінчив вчасно – залишся і закінчи; зробив раніше – допоможи товаришам. Отже, вироблена в процесі праці дисциплінованість дає змогу розвивати цю якість і в інших видах діяльності школярів. Автор зазначав, що виховне значення сільськогосподарської праці полягало і в тому, що вона допомагала учням зрозуміти: повага й авторитет набуваються у праці. Участь у сільськогосподарській праці виховувала у школярів таку важливу якість, як відповідальність. Якщо, наприклад, учень, саджаючи кукурудзу, замість трьох зернин кидав у лунку 7–8, то після появи сходів це було видно. Якщо він сів зерно пшениці, попередньо не перевіривши його на схожість, сходи були поганими, а це вело до великої втрати урожаю. Саме на подібних прикладах вчителі розвивали в учнів почуття відповідальності, обов'язку перед собою, суспільством [4].

Дієвим засобом формування багатьох позитивних моральних якостей у школярів сільської місцевості вважались екскурсії на робочі місця їхніх батьків, невимушені бесіди у виробничій обстановці. Респонденти М. Благінін, В. Салієнко вважали їх важливими для розкриття значення сільськогосподарських професій, що були актуальними для того часу. Автори підкреслювали, що в ході екскурсії учні дізнавалися про зміст окремих сільськогосподарських професій, про сучасні моральні та матеріальні стимули праці у колгоспі, перед ними розкривались краса та велич праці хлібороба, тваринника, механізатора тощо. Метою таких бесід-екскурсій педагоги визначали вироблення переконань в учнів у тому, що справжнє щастя в житті людини – чесна і самовіддана праця на благо Батьківщини і, щоб знайти це щастя, не обов'язково виїжджати з рідного села,

оскільки, широке поле творчої діяльності розкривається перед молодістю на полях і фермах колгоспу. Автори публікацій наголошували, що позитивно впливало на моральну підготовку учнівської молоді до сільськогосподарської праці її ознайомлення з економічним становищем місцевого господарства, перспективами його розвитку, потребами в кадрах різних спеціальностей, із системою оплати праці, умовами, які створено для дальшого професійного і культурного зростання молодих трудівників [1; 4].

Як наголошували респонденти, ефективною формою залучення до продуктивної суспільної праці учнів міських шкіл були трудові загони старшокласників (далі – ТЗС). Їхня організація починалась у школах області, як правило, з навчання активу всіх категорій. У проведенні березневих семінарських занять з директорами шкіл, організаторами позакласної та позашкільної роботи, керівниками районних та шкільних штабів трудових загонів брали участь відповідальні працівники обкому партії й обкому комсомолу, обласного відділу народної освіти, місцевих партійних і радянських органів. Водночас надавалась практична допомога школам в організації загонів, проводився обмін досвідом роботи. Школи забезпечувалися єдиним положенням організації ТЗС, орієнтованим статутом їх діяльності, планом роботи на літо, умовами соціалістичного змагання, трудовими паспортами, договорами, комсомольськими путівками тощо.

Міські школярі не тільки успішно трудилися на полях місцевого колгоспу, вони виготовляли прилади для географічного майданчика підшефної школи, вдосконалювали спортивні комплекси, займалися озелененням шкільної території. Запам'ятовувалися бійцям трудового загону старшокласників і ранкові підйоми, і справжня “доросла” робота, і вечір відпочинку “Будьмо знайомі!”, і веселе свято Нептуна, і спортивні зустрічі.

Особливого значення респонденти педагогічного журналу надавали заохоченню під час виховання засобами праці, що одночасно сприяло формуванню моральності. Як показав аналіз статей, важливими засобами у формуванні морального обліку сільської молоді була постійна увага до неї, правильна моральна оцінка її праці, створення умов для задоволення духовних запитів і потреб. У передових колгоспах області прізвища школярів, які відзначилися в сільськогосподарській праці, заносилися нарівні з дорослими до Книги трудової слави, їхні фотографії вміщувалися на колгоспних Дошках пошани, кращим членам учнівських виробничих бригад видавалися безкоштовні туристичні путівки тощо. У колективних господарствах села до майбутніх хліборобів ставилися як до повноправних працівників колгоспу: їх запрошували на збори, на засідання правлінь, заслуховували їхні звіти про діяльність в учнівській бригаді тощо [1; 5].

Активний респондент В. Салієнко наголошував, що часто підлітки навіть з невеликим багажем морально-правових знань і вироблених якостей у роботі виявляли багато винахідливості, кмітливості, що для вчителя служило критерієм до всіякого заохочення таких дій учнів і до розвитку в них позитивних моральних якостей, спираючись на позитивне в їхньому досвіді. При цьому неабияке значення мало вміння учителя проектувати ці позитивні зрушення в духовному світі вихованця, викликати його зацікавленість суспільно цінними справами, висувати перед ним привабливу мету, “перспективу завтрашньої радості”. Респондент наводив приклад, що учень 8 класу Василь К. погано вчився, пропускав багато занять, на зауваження вчителів не реагував, відзначався аморальною поведінкою,

не піддавався жодним виховним заходам. Перевиконання ним норми на підбиранні колгоспної картоплі та схвалення цього випадку, а також схвалення його трудових успіхів у класі, школі, селі й у стінній газеті привело на другий день до кращих результатів роботи. Разом зі зростанням авторитету, справедливо завоюваного в праці, поступово змінювалось і його ставлення до навчання, зникали негативні риси поведінки. Через деякий час успішність Василя поліпшилась і до закінчення 8-го класу він уже був зразковим учнем, активістом, умілим організатором, ініціатором багатьох цікавих справ у класі і в школі [4, с. 58–59].

Деякі автори (М. Благінін, В. Салієнко) на сторінках педагогічної преси ділилися досвідом виховної роботи на прикладах творчої та плідної співдружності педагогічного й виробничого колективів. Педагогічні колективи використовували з виховною метою такі перевірені життям масові заходи, як колгоспні свята (День хлібороба, День останнього снопу, вечори трудової слави та ін.), загальні збори колгоспників, під час яких відзначалися кращі робітники. А партійні та комсомольські організації ряду колгоспів приділяли значну увагу урочистим ритуалам прийому на роботу випускників шкіл та “Дню першої заробітної плати”, пам’ятаючи, що від цього великою мірою залежить весь психологічний настрій новачка у праці і разом з тим репутація трудового колективу, в якому розпочинається його трудова біографія. Теплі, щирі слова, поздоровлення вчителів, батьків, ветеранів колгоспу, що бажають успіхів у праці і житті, хвилюють серця юнаків і дівчат, збуджують у них почуття відповідальності перед школою і колгоспною громадськістю за свої перші кроки [1; 4].

Висновки. Отже, аналізуючи досвід учителів у досліджуваних статтях, доходимо висновку, що формування моральних якостей та набуття досвіду моральних відносин найбільш успішно відбувалось у процесі практичної, суспільно значущої діяльності учнівського колективу. Завдяки такій діяльності у колективах виникала система відносин відповідальної залежності, яка, безперервно втілюючись у ситуаціях колективної трудової діяльності, перетворювалась в особистісні норми поведінки школярів. Отже, одним із найвагоміших та найрізноманітніших засобів морального виховання учнівської молоді за радянський час була колективна праця, що вдало була втілена в різних організаціях, оскільки різноманітна спільна діяльність учнівської молоді забезпечувала організацію сприятливого виховного середовища, набуття школярами позитивного соціального досвіду, навичок соціальної поведінки. Таким чином, участь учнів у продуктивній праці позитивно впливала на їх всебічний розвиток – розумовий, моральний, фізичний, естетичний. Трудова активність школярів у радянській школі мала велике значення для морально-вольового виховання, тож вважаємо за доцільне переглянути цей досвід та перейняти його у сучасному моральному вихованні учнівської молоді.

Список використаної літератури

1. Благінін М.Т. Моральне виховання учнів як фактор активізації профорієнтаційної роботи / М.Т. Благінін // Радянська школа. – 1973. – № 11. – С. 40–43.
2. Клименко Я.І. Моральне виховання школярів у процесі трудової діяльності / Я.І. Клименко // Радянська школа. – 1979. – № 8. – С. 43–46.
3. Репа Н.О. Моральний зміст нових правил для учнів (V–IX класи) / Н.О. Репа // Радянська школа. – 1986. – № 4. – С. 51–59.
4. Салієнко В.С. Виховання моральних якостей підлітків засобами праці / В.С. Салієнко // Радянська школа. – 1981. – № 11.

5. Чекараміт Л.В. Роль учнівського самовиховання в моральному розвитку особистості / Л.В. Чекараміт // Радянська школа. – 1979. – № 12. – С. 17–22.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2013.

Овчарова О.Н. Взаимосвязь нравственного и трудового воспитания учащейся молодежи (опыт 50–80-х гг. XX в.)

В статье путем изучения материалов респондентов, помещенных на страницах отечественного периодического педагогического журнала “Радянська школа”, раскрыт опыт влияния трудового на нравственное воспитание учащейся молодежи в советской школе 50–80-х гг. XX в. Анализируются средства труда, что получили большое значение в формировании нравственных качеств учащейся молодежи.

Ключевые слова: *нравственное воспитание, учащаяся молодежь, средства труда, общественно-полезный труд, периодика, моральные качества.*

Ovcharova O. Relationship moral and labor education students (experience 50–80-ies of XX century)

The article explores the impact of experience working on the moral education of youth in the Soviet school 50–80-ies of XX century, which was highlighted by respondents in the pages of national pedagogical periodical magazine “Soviet school”. Analyzes the means of labor, which gained significant importance in shaping the moral character of youth.

Key words: *moral education, students, means of labor, socially useful work, Periodicals moral qualities.*